

VÁLTOZO VALÓSÁGUNK

Műemlékeink minőségéről és sorsáról

A műemlékek egyre jelentősebb szerepet játszanak a nemzetközi idegenforgalom, valamint — különösen a szocialista államokban — a tágabb és szűkebb belföldi turizmus terén. Főbb okai ennek: egyik oldalon az emelkedő életszínvonal, a több szabad idő kulturált eltöltésére, élményszerű ismeretek szerzésére irányuló társadalmi igény; másik oldalon pedig a rohamosan fejlődő közlekedés és a korszerű idegenforgalmi felkészültség, illetve szolgáltatás adta lehetőség. Ez a folyamat örvendetes módon mindinkább tapasztalható Nógrád megyében is.

Az idegenforgalmi fejlesztésben (a műemlékekhez kulturális és gazdasági érdekek egyaránt fűződnek) a társadalom széles rétegei vesznek részt. Ezen belül a műemlékek esztétikai és történeti értékeinek hasznosítása a szakmai szervekre és a közművelődésre, a műemléki propaganda pedig a társadalmi szervekre, valamint az idegenforgalmi intézményekre hárul. Ezeknek a tényezőknél összehangolása persze igen sok problémát okoz, s éppen ebben a tekintetben nélkülözhetetlenül fontos az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériumnak 1968-ban az Országos Idegenforgalmi Tanácshoz — „A műemlékvédelem és idegenforgalom kapcsolatáról” — szóló előterjesztése.

Ennek alapján hozta az Országos Idegenforgalmi Tanács 516/1969. számú határozatát, mely előmozdítja a műemléki és idegenforgalmi szervek együttműködését, a tervezés összehangolását, tájegységi bizottságok, a Belkereskedelmi Minisztérium, valamint a megyei tanácsok folyamatos bevonását. Felhívja az utazási irodákat, hogy a műemlékeket nagyobb mértékben kapcsolják be programjaikba, szervezzenek műemléki túrákat; kimondja, hogy a népi építészeti együtteseket elsősorban idegenforgalmi célokra érdemes felhasználni; sürgeti olcsóbb, népszerű kiadványok megjelentetését, színvonalas képeslapok, színes diapozitívok stb. forgalombahozatalát, főbb közlekedési utak mentén a műemlékekre utaló táblák elhelyezését, rendkívül értékes műemlékeknél esetleg magnetofonos tájékoztatás bevezetését; nyilvánvaló gazdasági szempontból helyesli a műemlékvédelmi szervezetek azt a koncepcióját, miszerint erőiket a idegenforgalmilag legjelentősebb területek műemlékanyagának helyreállítására és a tranzitvonalak melletti, idegenforgalmilag jól hasznosítható műemlékekre koncentrálják.

(A kivonatban ismertetett határozat egyes részei elsősorban a kiemelt tájegységekre — Balaton vidéke, Duna-kanyar és Nyugat-Dunántúl — céloznak, de sokban más területekre, tehát megyékre is vonatkoztathatóak, illetve mérvadóak, miként a műemlékvédelem nemzetközi alapokmánya — az 1964 évi Velencei Karta —, amely többek között szintén a műemléki környezetet, és főleg a történelmi együtteseket helyezi az érdeklődés előterébe.)

Ilyen elgondolásból kiindulva állapotodott meg az Országos Műemléki Felügyelőség és megyénk vezetősége 1968-ban abban, hogy az erőket és eszközöket (közösen) megyénk három kiemelésre érdemes műemléki együttesére összpontosítják: a szécsényi várkörzetre, a hollókői népi építészeti rezervátumra, valamint Pásztó történelmi magjára. Ez a döntés a későbbiek során is helyesnek bizonyult, és igen jelentős eredményekkel járt.

Megyénk műemléki-idegenforgalmi helyzetének elemzésekor szem előtt kell tartani, hogy hazánk elképzelt műemléki térképén még a felszabadulás utáni években is majdnem fehér foltnak tűnt Nógrád; s hogy az intézményes megyei idegenforgalom a megyében meglehetősen későn és eleinte nagyon szűk keretek között indult meg 1962-ben, amikor is a megyei tanács idegenforgalmi hivatala megkezdte működését.

Hazánk 1919. évi hivatalos műemlékjegyzékében (az akkori elvi szempontok szerint) csak olyan építmény szerepelt, amely 1711, azaz a Rákóczi-szabadságharc bukása előtti időből való. Ezzel az akkor hatalmon levők, a feudális, majd polgári rend a „magántulajdon sérthetlenségét” veszélyeztető műemlékvédelmi korlátozásoktól akarta mentesíteni az érdemes műtörténeti építményeket, és ez mérhetetlen, önkényes műemlékrombolásokhoz vezetett. Ezáltal Nógrádban sokáig összesen csak egy tucat műemlékileg védett objektum volt nyilvántartva, aminek is kb. fele várrom, a másik fele pedig középkori eredetű templom.

A fent vázolt helyzeten még az 1949. évi 13. sz. — a fokozott műemlékvédelemről szóló — törvényerejű rendelet sem tudott egyhamar segíteni, amikor kimondta, hogy „a magyar történet, tudomány és művészet emlékeit... meghatározott módon fokozott védelemben kell részesíteni és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni.”

Az 1950-es évek első felében egy kiváló szakemberekből álló munkaközösség hozzálátott Nógrád megye műemlékeinek tudományos feldolgozásához, de beismerten főleg azért, mert megyénket „szerényebb igényű emlékanyaggal” rendelkezőnek vélték. (Ez a vélemény tévesnek bizonyult ugyan, mégis ennek a helytelen nézetnek köszönhető, hogy Győr és Komárom megyék mellett a „Nógrád megyei műemlékek” című topográfia — mint az országos műemléki topográfia III. kötete — már 1954-ben megjelent, ami a továbbiakban nagy előnyt jelentett.)

Ezt az (egyébként igen alapos, noha azóta több esetben túlhaladott) forrásművet követte az 1960. évi, majd az azt módosító 1967. évi hivatalos műemlékjegyzék. S időközben a megyei idegenforgalmi hivatal és más kiadók ismeretterjesztő broszúrákkal siettek tájékoztatni a érdeklődőket, és így felkelteni a figyelmet megyénk műemlékei és más nevezetességei iránt.

★

Jelenleg megyei műemlékeink száma kerekén 300. Ebből közel 50 kiemelt, úgynevezett első osztályú műemlék — a többi műemlékjellegű város- illetve faluképi anyag. Az összallomány-nak közel kétharmada úgynevezett világi, a többi egyházi objektum, ami az országos átlagnak nagyjában megfelelő. Mintegy 90 tétel az említett három kiemelt műemléki együttesben (vagyis Hollókőben, Szécsényben és Pásztón) található, a többi (kb. 100) más helységben, szerte a megyében. Az emlékanyag nagyfokú szétszórtsága komoly hátrányt jelent idegenforgalmi vonatkozásban is, habár a különálló objektumok nagyobbik része a tájképileg is vonzó Cserhát vidékén van. Területi méretarányban műemléki állományunk jó országos átlagot képvisel. Érdekessége az is, hogy megyénkben minden, hazánkban meghonosodott építészeti stílus lényegében az országos arányoknak megfelelően képviselve van.

Az Országos Műemléki Felügyelőség és más szakmailag illetékes intézmények tudósainak, kutatóinak és szakembereinek köszönhető, hogy noha műemléki állományunk (főleg az elmúlt másfél évtized alatt) tételszámban alig változott, értékben jelentősen gyarapodott: nagyszámú helyreállítás, feltárás, restaurálás tanúskodik a magas színvonalról, valamint a korszerű történeti-hitelességi elvek alkalmazásáról.

★

Megyénkben tíz műemlékileg védett várrom van. Miután azok majdnem mind hegycsúcsokon fekszenek, egyúttal szép kilátópontok — a hagyományos turizmusnak ma is közkedvelt célpontjai, már csak azért is, mivel a nógrádi, hollókői, szandai várak és a Sámsonháza melletti Fehérkő-vár az „országos kék” gyalogos

túristaút vonalában helyezkednek el. A leglátogatottabb várrom persze kétségtelenül a Salgó — Salgótarján mellett. Sajnálatos, hogy állagmegóvása ennyire késik, mivel mai állapota a látogatók számára sem veszélytelen. Kívánatos lenne, hogy egy újabb helyreállítási terv belátható időn belül megvalósuljon, hiszen lelkes természetjárók társadalmi munkában már amúgyis annyi követ hordtak fel a hegyre, amennyi a szakember becslése szerint a munka kivitelezéséhez elegendő. ha a segédanyag és munkaerő is — szakavatott irányítás mellett — rendelkezésre áll.

Drégely vára — a jobbágy származású, legendás várkapitány. Szondy György 1552. évi hősi harcának színhelye — is megérdemelné az állagmegóvás tekintetében a differenciált rang- és előresorolást. (A Nógrád megyei várromok közül eddig csak a hollókői részesült számottevő feltárásban és állagmegóvásban.)

★

Műemléki kastélyok, kúriák és középületek dolgában megyénk gazdagabb, semhogy megfelelő felhasználással, helyreállításokkal, illetve karbantartással maga Nógrád megye tökéletesen és túlnyomólag saját erejéből meg tudna birkózni. Idegenforgalmi szempontból hátrányt jelent, hogy a legtöbb ilyen objektum — funkcionális adottságainál, valamint környezetének ápolatlanságánál fogva — nem üti meg azt a szintet, amely kívánatos volna. Itt a helyi szervek számottevően segíthetnének abban, hogy ezeknek az épületeknek a környezetét fokozott gondozással (pihenőpadok elhelyezésével, stb.) legalább külsőleg, esztétikai, „vizuális” élményt adóvá változtassák. Az illetékesek (élükön Nógrád megye Tanácsával, valamint az Országos Műemléki Felügyelőséggel) minden tőlük telhetőt elkövetnek, hogy ezeket az épületeket megmentésük. (Nagyszerű példa erre a közelmúltban helyreállított, országos viszonylatban is kiemelkedő műtörténeti értéket képviselő szécsényi kastély.)

A műemléki épületek sorsa többnyire a megfelelő felhasználáson múlik. Ennek hiányában például megyénk másik legigényesebb kastélya, a sziráki — a hazai barokk XVII.—XVIII. századi kiváló alkotása — még mindig arra vár, hogy megmentésük. (Remélhetőleg rövidesen itt is találnak megfelelő megoldást.)

Idegenforgalmi szempontból (noha csak külső megtekintésre alkalmas) nagy vonzerővel rendelkezik többek között a már restaurált, ápolat kis parkban álló berceli (volt Bene-) kastély a XVII. század végéből; továbbá a részben már renovált, és szép nagy parkban levő (Salgótarjánhoz oly közeli) kisterenyeyi kastély. Hangulatos környezete, tágas terasza kiválóan alkalmassá tenné zenei, táncos vagy egyéb rendezvények megtartására, függetlenül attól is, mi lesz a végleges funkciója. Az idegenforgalom érdeklődésére tarthat számot a mohorai volt várkastély, a

XVIII. század e látványos barokk épülete is — szép, árkádos, saroktoronyos, megtévesztő török ízlésű, külső és belső díszítőelemekben gazdag, jellegzetes megjelenésével. Mindezekon kívül lehetne még számos, idegenforgalmilag jelentős profán építészeti emléket felsorolni.

Külön említésre méltó, hogy megyénk jelenlegi kilenc múzeumából — a salgótarjánit és a balassagyarmatiit kivéve — hét, műemlékileg védett vagy érdekes épületben van: Szécsényben a Forgách-kastély kiállítási hely, Pásztón, a volt kolostorban helytörténeti múzeum; Csesztvén, a volt Madách-kúriában, Horpácson, a volt Mikszáth-kúriában emlékmúzeum; Karancsberényben felszabadulási és partizánmúzeum, Hollókőn falumúzeum, Bánkon nemzetiségi emlékház működik.

A műemlékileg védett középületek közül figyelemre méltó nevezetesen a (XVII. századi) szügyi volt vármegyeháza, valamint a balassagyarmati (XIX. századi) volt vármegyeháza, a magyar vidék egyik legjelentősebb klasszicista stílusú reprezentatív épülete, amelyet egyébként már Petőfi is megcsodált.

A világi műemlékek külön figyelemre méltó, idegenforgalmi érdekességű csoportja a palóc népi építészeti objektumok, melyek csonkakontyos, deszkaoromzatos, tornácos külső megjelenésükkel kötik le a látogató figyelmét. Mint idevágó idegenforgalmi érdekesség említésre méltó a hazánkban időben elsőként (1930-as évek kezdetén) létesített Nógrád megyei boronafalú, favázás, zsufedeles épületekből álló „palóc háztáj” — a balassagyarmati múzeum épülete mögötti parkban.

★

Építészettörténetünk gazdag példatára megyénk egyházi műemléki állománya. Szerepel benne román kori eredetű (részben későbbi) építmény némi átalakítással (mint például a csesztve, egyházasdengelegi, pásztói, tari, maconkai, homokterenyeyi és zabari templom), továbbá korai és késői gótikus eredetű, szintén esetenként részben későbbben megtoldott, illetve átépített egyházi objektum (mint például az országos jelentőségű, háromhajós mátraverebélyi községi templom, majd a teljesen épségben maradt nógrádsápi, továbbá a tereskei, a szécsényi és a cserhátsurányi templom). Különösen érdekes a tereskei és az egyházasgergei reneszánsz szentségtartó, mely a XVI. századbeli magyar—olasz kulturális kapcsolatok tanújele. Igen gazdagon képviselve van a barokk és a copf stílus; a barokk korszakból külön említést érdemel a nádújfalu rk. templom, a hazánkban most már nagyon ritka, kitűnő népi festésű, fakazettás menyezettel, mely 1746. október 6.-i dátummal van ellátva, s melynek fa haranglába hasonlít a ceredire. A copf stílusú anyagból ki kell emelni a sziráki ev. templomot.

Figyelemre méltó módon megdőlt az a műemléki topográfiában (92. old.) olvasható állítás, mely szerint „a festészet emlékei közül Nógrád megyében a középkori falfestészet úgyszólván teljesen hiányzik.” Falkutatások során az elmúlt évtizedben sorozatosan kerültek elő értékes középkori freskók és freskótöredékek (nevezetesen a nógrádsápi, a tereskei, a mátraszöllösi és a maconkai templomban). Az egyházasdengelegi és tari templomban most folynak eredményes fal-, illetve freskókutatások.

Tekintettel a megyénk egyes egyházi műemlékeiben rejtőző, kiemelkedő műtörténeti értékekre, érdemesnek bizonyul azoknak megfelelő idegenvezetés keretében történő bemutatása, úgy ahogy az a Szovjetunióban, más szocialista államokban, valamint hazánk egyéb vidékein szokás.

★

Kiemelt műemléki együtteseink között Szécsény terjedelmes, 600 méter hosszúságú szakaszban még most is meglévő várfallal elhatárolt, jellegzetes, összefüggő várkörzetében több rendkívül értékes történeti, világi és egyházi objektum ötvöződik harmonikusan. A kastély, a sarokvédőművek, a remek középpilléres (XIV. századi) sekrestye, továbbá megyénk legrégebb (1742-ben megnyílt) patikaépülete stb. igényes idegenforgalmi látványosságok. A helyhez fűződő Rákóczi-hagyomány nagyban fokozza ezek idegenforgalmi vonzóerejét.

Pásztón az egyházi műemlékek dominálnak a világiakkal szemben. A román kori, gótikus és barokk részekből összetevődő plébániatemplom, a különösen érdekes, (XI. és XII. századi) jelentős falmaradványokból kialakított romkert és más műemléki épületek érdemes idegenforgalmi célpontok. A helységhez kapcsolódó (Dózsa György népének végzetes kimenetelű harcára vonatkozó) hagyomány idegenforgalmi jelentőséggel is bír.

Hollókő falumagja, kb. 60 műemléki házával, középkori fatornyos templomával palóc népi építészeti rezervátum. Régi, jellegzetes külső megjelenésének megőrzése mellett létesül itt egy korszerű faluközpont, élő kultúrpolitikái és idegenforgalmi célkitűzéssel, megfelelő infrastruktúrával. A falu feletti várrom, amelynek restaurálása belátható időn belül befejeződik, szintén emeli az együttes idegenforgalmi értékét. Sajnálatos, hogy a település ellátási szolgáltatásának megoldása még mindig késik.

★

Megyénkben műemléki-idegenforgalmi vonatkozásban még sok a tennivaló, s nemcsak az emlékanyagot illetően. Az idegenforgalom viszont nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a múlt hagyatékából a jelen és a jövő eleven öröksége legyen — többek között a korszerű, okfejtő szemlélet fejlesztése, valamint a szocialista-hazafias tudatformálás által. Emellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni (Dercsényi Dezsőnek, a néhány évvel ezelőtt, a Műemlékvédelem Nemzetközi Tanácsa kongresszusán, Oxfordban tartott előadásának megszívlelendő gondolatát idézve), hogy: „*bármennyire fontos az idegenforgalom és a műemlékvédelem kapcsolata, látni kell e kapcsolat határait is*”, azaz helytelen és a közvéleményre nem kívánatos befolyással volna azt állítani és terjeszteni, hogy a műemlékvédelem kizárólagos feladata az idegenforgalom érdekeinek szolgálata.

Dr. Somoskeőy István

Műemlékvédelem (az építész szemével)

Napjainkban sok szó esik a műemlékekről, a műemlékvédelemről. A nagyobb részt olyan felfogások alkotják, melyek a történelmi emlékeket, műemlékeinket pozitívan értékelik és megővésüket közös ügyünknek tekintik. Találkozunk azonban olyan véleménnyel is, amely a műemlékek védelmét teherként tekint, mondván, hogy napjainkban olyan alapvető problémákat kell előbb megoldanunk, mint a lakáskérdés, a foglalkoztatottság stb. Eszerint gazdasági-társadalmi fejlettségünk mai szintjén még nem engedhetjük meg, hogy — az egyébként is költséges — műemlék-helyreállításokat előtérbe helyezzük. A másik véglet a műemlékek elfogultabb rajongóinak a véleménye: ők rendszerint a reálisnál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a műemlékvédelemnek. Az így vagy úgy irreális értékelés, a műemlékek lebecsülése vagy fetisizálása azonban mindenképpen egyoldalú szemléletet jelent.

A műemlékeket, a történelmi együtteseket (pl. a szécsényi kastély műemléki együttese, a hollókői faluközpont stb.) értékelhetjük például idegenforgalmi szempontból. Ez a felosztás — tartalmából eredően — sajátos módon rendszerezi és propagálja a műemlékeket: mint idegenforgalmi látnivalókat (egy-egy úticél, vagy történelmi emlék kultúrértékén kívül lényeges szempont annak megközelíthetősége, utasellátási, szállásolási stb. szempontok is). Az idegenforgalom nagyon döntő tényezője a műemlékek propagálásának, megismertetésének, de természetesen nem ölelheti fel a műemlékállomány összességének értékelését — különösen a még elhanyagolt épületekét. És sorolhatnánk még további szempontokat is, melyek a műemlékeket a maguk sajátos módján értékelik, rangsorolják. Elegendő azonban a fentiekben vázolt néhány szemléleti példa annak érzékeltetésére, hogy a műemlékek jelentőségét általában különböző aspektusokból ér-

tékelik, s a legtöbb értékelés hiányosan fogalmaz, sajátosságaikból eredően egyik is, másik is többé-kevésbé egyoldalú információkhoz juttat.

Társadalmunknak (különösen a jövő társadalmának) viszont jogos igénye, hogy történelmi és kultúrértékeinkről tárgyilagos és hiteles információkat kapjunk, melyek mentesek az elfogultságtól vagy egyoldalú szemlélettől. Az építészetnek (és így a műemlékeknek is) a tárgyilagos értékeléshez egyedül helyes eljárás a történetiségen és a marxista ideológia elemző módszerein alapuló megközelítés.

★

Mai építészettünk a megelőző korokról ránkmaradt települések továbbfejlődése — azok bővítése vagy rekonstrukciója — formájában jön létre. Településfejlesztési terveink készítésénél egyik legdöntőbb szempont a megelőző korokból „örökölt” településszerkezet alapulvétele. Megyénkben jellemző példa erre Szécsény, Balassagyarmat és Pásztó — de nyugodtan említhetjük akár Salgótarját is. (Mert bár megyeszékhelyünket akkor szokták példaként említeni, ha a teljes rekonstrukcióról beszélnek, Salgótarján rekonstrukciója is a történelmileg örökölt településszerkezeten megy végbe.)

Az építés és építészeti különböző koraiban az ünnepi és a mindennapi építményeknek hatalmas tömege jött létre. Ebből az építményrengetegből sokat a természet, sokat maga az ember pusztított el az idők folyamán — jórészt nyomtalanul. Szerencsére mégis sok fennmaradt belőlük (romban, egészben) az utókor számára. Történelmi múltunk építményeinek, az egész építészeti örökségnek e máris óriásivá nőtt anyagi és szellemi vagyonához a jelen folyton gyarapodó vagyona csatlakozik. Ez a magva építészeti múltunknak és jelenünknek.

Építészeti múltunk megmaradt emlékeiből céltudatosan kiválogatottak azok a jellemzőbb épületek és épüleegyüttesek, melyek (számunkra és az utókor számára) a régebbi társadalmak gazdaságát és kultúráját leginkább képesek tükrözni. Ezek azok a műemlékek, melyek anyagi értékükön túlmenően pótolhatatlan eszmei értéket is képviselnek, mivel kultúrtörténetünknek szerves részei. Nógrád megyében az Országos Műemléki Felügyelőség 295 objektumot vett nyilvántartásba, melyek 1967-ben jegyzékben lettek rögzítve. (Ez a szám időközben változik, mert újabb építményeket vesznek védelem alá, vagy törölnek a jegyzékről.)

Megyénk műemlékállománya — más megyékhez viszonyítva — országosan kiemelkedő emlékekkel nem rendelkezik ugyan, mennyiségileg nézve viszont az ország műemlékeiben egyik leggazdagabb megyéi közé tartozunk. Ebből következik, hogy megyénkben a műemlékvédelem aktuális és élő probléma.

Nógrád műemlékeinek jelentős része funkcionális szerepet is betölt mai társadalmunkban. Pl.: a horpácsi Mikszáth-kúria most gyermekotthon, a pásztói kolostor múzeum, a nőtincsi kastély iskola, a balassagyarmati volt megyeháza szociális otthon, a nógrádmegyeri Topolcsányi-kúria a tsz gazdasági épülete — és még nagyon hosszú listát sorolhatnánk. A műemlékeknek ez a felhasználása a szocialista építés kezdeti időszakában spontán módon történt, s többé-kevésbé meg is felelt valamely igény rögzített kielégítésének, hiszen az adott időszakban célszerű és kényszerű volt ezeknek az építményeknek a felhasználása.

★

Az utóbbi években minden jelentősebb településünkre rendezési tervek készültek. Ezek általános vagy összevont rendezési tervek, melyek alapján készülnek a részletes rendezési tervek. Ezek általában hosszú távra határozzák meg az adott település fejlesztési irányát, egyik sarkalatos tényezőjük a meglévő település épületállományának értékelése.

Az értékállóbb épületek (melyek még hosszabb távon használhatók) megmaradnak, és egyben támpontot jelentenek a jövőbeli fejlesztési tervekhez; az elavultabb épületek szanaszállásra kerülnek. A műemléképületek viszont mindenképpen megkülön-

böztetett figyelmet kapnak, mivel nemcsak gazdasági, hanem kultúrtörténeti értékkel is rendelkeznek. Ebből következik, hogy a rendezési tervet készítő építész a műemlékeket távlati funkcióval látja el még abban az esetben is, ha műszakilag avult is azok állaga. Nagyon sok múlik azon, hogy a rendező tervező milyen célra használja fel a szóban forgó építményt, az funkcionálisan hogyan kapcsolódik a település többi részéhez: az a cél, hogy a műemlék minél szervesebben bekapcsolódjon a település vérkeringésébe, és ne elszigetelt „múzeumi tárgy” legyen. A műemlékek, műemléki együttesek tehát részét képezik tervezett jövőbeli településeinknek is, és ezáltal mint pótolhatatlan történelmi dokumentumok megőrződnek a jövő társadalom számára is. Sőt, nemcsak megmaradnak, hanem új tartalmat is kapnak, mint például a balassagyarmati volt megyeháza, mely a tervek szerint művelődési központként hasznosul. (A művelődési központtá történő rekonstrukció minőségileg új helyzetet teremt, melyet a rendezési tervek irányoztak elő, mivel ez a műemléki épület 1) kultúrcentrum céljára — az eddigi funkciókkal szemben — sokkal alkalmasabb; 2) a rekonstrukció olcsóbb, mint hasonló új létesítmény létrehozása; 3) a művelődési funkcióra való felhasználás a műemlék kultúrértékeit is közkinccsé teszi.)

★

A modern városépítési koncepciók szerint a megőrzés célját nem kell korlátozni a kizárólagosan passzív védelemre. Mostanáig a történelmi központokat úgy védelmezték, hogy azok az eredeti állapotnak megfelelően legyenek helyreállítva. Ez helyes is mindaddig, amíg egy műemléképület többé-kevésbé teljes egészében maradt meg, annak eredeti „részletképzései” még felismerhetőek. (Így történt ez például a szécsényi barokk kastély főépületének felújítása során, mert bár az épület rossz állagú és elhanyagolt volt, de ismert lévén minden részlete, ennek alapján folyt a helyreállítás.) Más a helyzet azoknál az építményeknél, melyeknek csak romjai maradtak fenn. (Ilyen például Salgó vára, melyről hitelesen senki sem tudja, milyen lehetett eredeti állapotában. Jelenleg itt — a tervek szerint — ismeretterjesztő jellegű csillagvizsgáló kialakítása van folyamatban, ami együtt jár azzal, hogy a meglévő építménymaradványokat ki kell egészíteni új részekkel.)

Egy műemlék kiegészítésekor nem engedhető meg, hogy a bővítést ugyanabban a formában, ugyanabban a stílusban tervezzük, mint az eredeti részek. Egy új, kiegészítő építményrésznek formailag és anyagában határozottan különbözni kell az eredetitől, hogy senkiben se merüljön fel még annak gyanúja sem, mintha az egyidőben épült volna az eredeti részekkel.

Egy régi történelmi stílusformának modern részekkel való közös megjelenítése ma már elvileg elfogadott hazai és nemzetközi fórumokon is. Nem ilyen egyszerű azonban ennek konkrét építészeti megoldása. A régi és az új építményrészek annak ellenére, hogy kontrasztszerűen különböznek, mégis harmonikus egységet kell, hogy alkossanak. Ez azonban nemcsak egy épület viszonylatában szükséges, hanem a műemlék és környezete között is, avagy egy történelmi külsejű épület és annak belsőépítészeti kialakítása között is. (A szécsényi barokk stílusú kastély belső tereivel például nagyon szép összhangban vannak a modern „megfogalmazású” csillárok.) Mindezek azonban nagyon alapos és lelkiismeretes munkát kívánnak a tervezőtől és a kivitelezőtől egyaránt.

★

Az előzőekben a városrendezési és -építészeti tervezés — gyűjtőnéven a fizikai tervezés — szempontjait körvonalaztuk. Jóval nehezebb ennél a gazdasági tervezés helyzete. A különböző szintű közép- és rövid távú tervek készítésekor nagy gondot jelent még a lakosság legelmeibb igényeinek a kielégítése is (a lakáskérdés, a foglalkoztatottság stb.)

Mindenki egyetért abban, hogy elsősorban a legalapvetőbb igényeket kell kielégíteni, s ezek mellett el kell fogadnunk a kulturális területen jelentkező igényeket is. Társadalmunk mai fejlettségi szintjén már mind kevésbé tehetjük meg, hogy éppen

egy művelődési jellegű építmény — netán műemlék-rekonstrukció — kerüljön hátrányos helyzetbe; mert bár egy kulturális létesítmény hasznossága („visszatérülése”) gazdasági paraméterekkel nem mutatható ki, társadalmilag azért ugyanolyan szükséges, mint a közgazdaságilag indokolható beruházásoké.

Amikor egy műemléképületet rekonstruálni vagy felújítani kellene, az első legnagyobb probléma és ellentmondás, hogy „nem áll rendelkezésre az anyagi fedezet” — ami az esetek többségében nem is kis összeg. A kivitelezhető rész megoldásra jó példát adott a Kisterenyei nagyközségi Tanács, amely ha arra várt volna, hogy a kastély felújításához szükséges (több milliós) összeg meglegyen, akkor ma eső áztatná a műemléki épület maradványait. Ezzel szemben az épület csaknem készen áll. Szakaszonként készül, ahogyan időnként a pénzügyi lehetőségek engedték. A tervek szerint a kastély a tanács irodaháza lesz, ami nagyon jó funkcionális felhasználásnak bizonyul.

Egy másik példa a Nőtincsi közös községi Tanácsnak az a gondolja, hogy műemléképületben levő iskolájuk nem elégíti ki az igényeket (ami valóban igaz is, hiszen korszerűtlen körülmények között levő 5—6 osztályterem nem pótolhat egy korszerű nyolc tantermes iskolát.) Problémájuk úgy vetődik fel, hogy a meglévő épületet kell-e korszerűsíteni (de attól az még továbbra is szűkös marad), vagy új nyolc tantermes iskola épüljön, és a régivel „majd lesz valami”. Az első változat nem oldja meg gondjaikat, a második változat megvalósítása pénzügyi gondot jelent. Az a véleményünk, hogy a meglévő iskolát meg kell tartani, s a fejlesztés első ütemében annyi tanteremmel kiegészíteni, amennyi reálisan indokolt. A második ütemben aztán a meglévő épület műszaki hiányosságait célszerű pótolni, a harmadik ütemben pedig központi fűtéssel ellátni az egész együttest stb. Tehát itt is a szakaszos megvalósítás, a műemléképületnek modern részekkel való kiegészítése az elfogadható, a pénzügyileg járhatóbb út. Ez megkönnyíti beruházási gondjainkat, és ugyanakkor eleget teszünk a műemlékvédelmi elveknek is: kellemes és változatos építészeti környezetet alakítunk ki önmagunk számára.

Mint ez utóbbi példa igazolja: egy-egy fejlesztési cél kitűzése és megvalósítása nemcsak pénzkérdés. Társadalmunk mai szintjén jelentkező gazdasági problémáinkat sok esetben mérsékelni, csökkenteni tudjuk a „szellemi többletráfordítás” eszközeivel — amiből rendkívül nagy tartalékokkal rendelkezünk.

Mint látjuk, az építészetet nem (és így a műemlékvédelmet sem) lehet csupán egy bizonyos szempontból értékelni. Építészettünk, műemlékvédelmünk társadalmi termék. Az e téren történő előrehaladáshoz társadalmunk gondos együttműködésére van szükség, hiszen munkánk eredményének haszonélvezője is maga a társadalom.

Vadas Andor

Dokumentum

A műemlékek megmentését és védelmét Nógrád megye vezetősége és lakossága is mindig fontos feladatnak tartotta, és azt tanácsi határozatokkal is szervezeten biztosítani kívánták. Alábbi válogatásunk a Nógrád megyei Tanács és a járási tanácsok végrehajtó bizottságainak e témakörben hozott határozataiból, az ülések jegyzőkönyveiből tartalmaz részletet.

★

A Nógrád megyei Tanács VB. 1950. október 23-i ülésének jegyzőkönyve; a 21—5/1950. sz. határozata a szécsényi Forgách-kastélynak közművelődési célokra történő hasznosításával foglalkozik.

„A megyei tanács végrehajtó bizottsága a szécsényi műemléknek nyilvánított Lip-

thay-kastélyból természetrajzi, régészeti és néprajzi kutatóintézet létesítését elhatározza, és kéri ehhez a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának hozzájárulását.

Az intézet létesítéséhez a következő intézkedésekre van szükség: A mezőgazdasági osztály földbirtokrendezési csoportja a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjával egyetértésben intézte el, hogy a Liphay Béla és neje által felajánlott kastély, őrtorony és a várkert a hozzá tartozó ingatlannal a fenti célra állami tulajdonba kerüljön át, és az erre bekebelezett 15.000 forint adóteher, mint jelképes vételár számoltassék el.

A megyei tanács végrehajtó bizottsága felkéri a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját, hogy a Nógrád megyei Múzeum és kutatóintézetet a Liphay-féle kastélyból szervezze meg, és mindennek végrehajtásához a szükséges hitel költségvetési biztosításáról gondoskodjék."

★

A Nógrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1957. augusztus 27-i ülésén összegezte a műemlékvédelemmel kapcsolatos legfontosabb feladatokat. (Részlet az ülés jegyzőkönyvéből.)

„140/1957. VB. szám.: A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága a megye műemlékvédelmének tárgyalása során megállapította, hogy a műemlékek zöme megyénkben igen elhanyagolt állapotban van, s ebből az államnak több millió forintos kára származik. A Végrehajtó Bizottság a szakosztályok elé a következő feladatokat tűzi a műemlékvédelem terén:

1. A hároméves terv készítése, majd a későbbi tervek készítése során biztosítani kell, hogy középületek céljára olyan községben, ahol műemlék, vagy műemlék jellegű épület van kihasználtnak, új épület ne kerüljön megépítésre, hanem annak teljes összegét, vagy az összeg egy részét a műemlék rendbehozására és az építendő létesítmény rendeltetésének megfelelő átalakítására kell fordítani. Ezáltal nemcsak anyagot takarítunk meg népgazdaságunknak, hanem műemlékeinket is rendbe hozzuk.
2. Az igazgatási osztály mérje fel, hogy megyénk területén melyek azok a műemlékek vagy műemlék jellegű kastélyok, melyeknek rendbe hozásához kevés összeg szükséges. Ezeknek a kastélyoknak a hasznosítása érdekében az igazgatási osztály a megyén belüli és megyén kívüli nagyüzemekkel vegye fel a kapcsolatot gyermeküdülő, munkásotthon stb. létesítése céljából.
3. A Végrehajtó Bizottság utasítja a művelődési osztályt, hogy hívja fel a pedagógusok figyelmét a megye műemlékeinek védelmére. A munkaórakon

szakítsanak időt arra a pedagógusok, hogy a községben levő műemlék rendbe hozásával foglalkozzanak.

A pedagógusok ismertessék meg a gyermekekkel egy-egy műemlék történetét és jelentőségét. Helyes, ha a gyerekeken kívül felnőttekkel is előadás keretében ismertetik egy-egy műemlék történetét."

141/1957. VB. szám.: A Végrehajtó Bizottság felhívja a járási tanácsok végrehajtó bizottságainak figyelmét a műemlékvédelem fontosságára. Tekintettel arra, hogy a műemlékek zöme gazdátlan, a járási tanácsok végrehajtó bizottságai hívják fel a községi tanácsok vezetőinek figyelmét a műemlékek őrzésére. A község területén levő állami vagyon megőrzéséért a megyei tanács végrehajtó bizottsága a községi vezetőket teszi felelőssé. A községi tanácsok vezetői a lakosság bevonásával szervezzék meg a műemléképületek, kastélyok védelmét azoktól, akik rongálják.

★

A Rétsági járási Tanács VB 1957. október 10-i ülésén beszámoló hangzott el arról, hogy a járásban milyen műemlékek találhatóak, és azok védelmét hogyan kívánják megvalósítani. (Részlet az ülés jegyzőkönyvéből.)

„Járásunk területén majdnem minden községben van műemlék. Összesen 74 műemlékünk van. Ebből 26 templom, a többi egyéb épület, vagy szobor.

Járásunkban a műemlékek védelme a felszabadulás előtti időkben úgyszólván teljesen el volt hanyagolva. A nagy értékű műemlékeket is elvitték tőlünk: pl. a szátoki Árpád kora előtti templomeleket Esztergomba vitték és ott állították fel.

Bizottságunk feladata, hogy a meglévő műemlékek védelmét biztosítsuk és megbecsülését népszerűsítsük. A műemléki templomokat a vallásos hívek gondozzák és védik. Itt csak arra kell vigyáznunk, hogy sem külső, sem belső tatarozást szigorú felülvizsgálat nélkül ne végezzenek. Járásunkban három olyan országos műemléktemplom van, amely több, mint fél-ezer éves, Mátyás korabeli. Ezek a nőtincsi, nógrádsápi és tereskei templomok. Ezekre különösen vigyáznunk kell. A más épületek megőrzése elég nagy feladatot jelent. Különösen elhanyagolt állapotban van a keszegi, nézsai barokk korabeli kastély. Általában azok a műemléki épületek, melyek állami, vagy társadalmi tulajdonban vannak — pl. iskola, tanácsháza —, nagyobb megbecsülésben vannak. Viszont elhanyagolt állapotúak azok a műemlékeink, amelyben magánlakások vannak. A járási tanács erélyes intézkedése már sok eredményt hozott. Szükséges, hogy minden műemléképületre elhelyezést nyerjen a műemléket jelző tábla. Másodsor, hogy az épületek külsőleg és környezetükkel is

visszatükrözzék a műemléki jelleget. Szükséges a műemléképületeknek a környezetét egyelőre kis mértékben parkosítani, szépíteni, vagy legalább arról gondoskodni, hogy a műemléki épületek környezete teljesen tiszta legyen. Ez társadalmi feladat. Társadalmi feladatra a társadalmi szervezetet fogjuk felkérni, s ezzel is könnyíteni kell a községi tanácsok munkáját."

★

A Nógrád megyei Tanács VB. 1963. november 25-i ülésén ismételtelen foglalkozott a műemlékvédelem kérdésével és összegezte az e témakörben szükséges újabb tennivalókat:

(316/1963. sz. határozat) „Megállapítja a végrehajtó bizottság, hogy az idegenforgalom és műemlékvédelem megyénk területén fellendülőben van. Az eredmények ellenére még e területen számos hiányosság tapasztalható. Az idegenforgalmi és műemlékvédelmi munka nem eléggé tervszerű és nem eléggé összehangolt. A munkaszemlék szempontból jelentős területek fejlesztése és népszerűsítése nem kielégítő. Mivel több év mulasztását kell pótolni, ezért lényegesen tervszerűbbé, összehangoltabbá és gyorsabb üteművé kell tenni a műemlékvédelmi és idegenforgalmi munkát.

1. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy az idegenforgalmi hivatal és az OMF bevonásával évenként készítse el a megye idegenforgalmi és műemlékvédelmi fejlesztési tervét. A két területen jelentkező fejlesztéseket hangolja össze.
2. Utasítja a végrehajtó bizottság a megyei tanács VB titkárságát, hogy éljen felterjesztéssel a Minisztertanács tanácsszervek osztályához, és kérje segítségét a tekintetben, hogy a somoskői vár környékét nyilvánítsák turistakörzetté, és a magyar turisták részére a vár szabad megtekintését biztosítsák.
3. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy keresse meg a KPM Egri Közúti Igazgatóságát abból a célból, hogy az eresztvényi, somoskőújfalui út felújítását 1965. évre tervezzék be.
4. A végrehajtó bizottság utasítja az építési osztály vezetőjét, hogy a Karancskilátó megépítésének anyagi lehetőségét vizsgálja meg és erről tegyen előterjesztést a végrehajtó bizottságnak.
5. A végrehajtó bizottság utasítja a megyei testnevelési és sportbizottság elnökét, készítsen tanulmánytervet, hogy a salgóvár környéki sítérp és ugrópálya kialakítására van-e lehetőség, és milyen költséggel valósítható meg, s azt terjessze a végrehajtó bizottság elé.
6. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési-közlekedési és vízügyi osztályt,

hogy az úttörővasút kérdését a tanulmánytervek birtokában terjessze a végrehajtó bizottság elé.

7. Utasítja a végrehajtó bizottság a vb. elnökhelyettest, hogy a szécsényi közszéki tanács végrehajtó bizottságával közösen vizsgálják meg a Forgách-kastély kiürítésének lehetőségeit. Az illetékes főhatóságnál járjanak el a saját üzem kitelepítése érdekében.

8. Utasítja a végrehajtó bizottság a művelődésügyi osztály vezetőjét, hogy a pástói volt Cisztercita-kolostor végleges felhasználására — a közszéki tanács bevonásával — dolgozzon ki javaslatot és jóváhagyásra terjessze a végrehajtó bizottság elé.

9. Utasítja a végrehajtó bizottság a vb. elnökhelyettest, hogy a szécsényi Forgách-kastély felújítási költségeinek biz-

tosítása céljából folytasson tárgyalásokat az Országos Műemléki Felügyelőséggel, valamint a Művelődésügyi Minisztériummal.

10. Utasítja a végrehajtó bizottság a művelődésügyi osztály és az egészségügyi osztály vezetőjét, hogy az építési osztály felmérése alapján vizsgálják meg a megye területén levő kastélyokat, hogy azok kulturális, szociális és egészségügyi célokra — helyreállítás után — felhasználhatók-e?

11. A végrehajtó bizottság a hollókői faluközpont épületeinek turistaszállás, művésztelep, ajándékbolt és múzeum részére történő igénybevitelével egyetért. Utasítja az ipari osztály és az építési osztály vezetőjét, vizsgálják meg a Kézműipari Ktsz. létesítésének lehetőségeit és feltételeit.

12. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy a jövő évben felújításra kerülő kb. 3—4 hollókői épület műszaki értékelését végezze el.

13. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy a hollókői népi rezervátum kialakítása érdekében hozott határozatok végrehajtásáról a végrehajtó bizottságnak tegyen jelentést.

14. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy a Hazafias Népfront műemlékvédelmi akcióbizottságának és az OMF-nek bevonásával készítse el Nógrád megye műemlékvédelmi szabályrendeletét, és azt jóváhagyásra terjessze a megyei tanácsülés elé.”

Leblancné Kelemen Mária

Pályaválasztás, 1975

„Gépírní tudó adminisztrátort, bérelszámolót és gépkönyvelőt felveszünk...” „Azonnali belépéssel keresünk esztergályost-marózt, ács-állványozót, bolti eladót.” ... „Fiúk. Figyelem! Jelenkezettek húsipari tanulónak! A húsipar az emberiség létfenntartásának egyik biztosítója, a jelen és a jövő szakmája! A 3 éves képzési idő alatt ösztöndíjat, társadalmi ösztöndíjat, természetbeni juttatásokat kaphattok!”... „Fiatalok! Gyertek a vosúthoz, az üvegiparba, vár benneteket az építőipar, a textilipar” ... stb.

Nap mint nap jelennek meg az újságok apróhirdetés rovatában a legkülönbözőbb munkakörökbe invitáló, kecsegtető ajánlatokkal, kedvezményekkel csábító felhívások. Az üzemek, a vállalatok, a különböző intézmények személyzeti osztályai esetenként még (vagy már?) nem megengedett módszerekkel is keresik a szakembereket, munkásokat és alkalmazottakat.

Közismert, hogy az ilyesfajta munkaerő-kutatás (és nem ritkán — csábítás) annak ellenére létezik, hogy a munkaerő-gazdálkodás a gazdasági tervezésnek, a gazdaságpolitikai irányításnak szerves (sőt ma egyik alapvető) eleme. Beruházás, fejlesztés és szakemberképzés egymástól elválaszthatatlan, összetartozó fogalmak. A munkaerő-gazdálkodás azonban már meglevő (s csak részben a potenciálisan létező) dolgozókkal, munkaerővel foglalkozik; s csupán előzménye, megalapozója a pályairányítás, a pályaválasztás.

Tervszerű-e ez a kétszakaszos folyamat, megfelel-e a gazdasági szükségleteknek? Az apróhirdetésekből úgy tűnik — csak részben. (A pontos választ hagyjuk a cikk végére, nézzük meg a problémakör néhány fontosabb elemét!)

★

A szocialista társadalom — éppen humanista jellegéből adódóan — az embert nem egyszerűen munkaerőnek, hanem alkotó, önmaga személyiségét kiteljesíteni képes, munkájában örömet lelő társadalmi lénynek tekinti. Mi a biztosítéka annak, hogy az egyéni törekvések, vágyak és a társadalmi szükségletek harmonikus egységet alkotnak? Van-e garancia arra, hogy a fiatal ember, amikor egész életét meghatározó kérdésben, a hivatása felől dönt, helyesen választ? Miért találkozunk oly sok, munkáját „muszájból”, csak a fizetésért végző, energiáit pótcselekvésekben kiélő emberrel?

Kisgyermekektől a felnőttek gyakran kérdezik: mi leszel, ha nagy leszel? Óvodások közismert (s másnapig véglegesnek hitt) válaszai legfeljebb azért tanulságosak, mert nem annyira szándékaikat, hanem mindennapi élményeiket, vágyaikat tükrözik. Komollyá 13—14 éves korban, az általános iskola elvégzéséhez közeledve válik a kérdés: mi leszel, ha nagy leszel?

Jó, hogy van ilyen kérdés. Jó, mert azt jelenti, megszűnt az „apáról fiúra” kényszere, az „ahol munkát kapok” parancsa. Jó, mert ez a kérdés leányoknak is szól, azoknak, akiknek mai szóval jelölt hivatása — „háztartásbeli” — nem kötelező életforma, mint néhány évtizeddel korábban volt.

Ki és hogyan, minek alapján dönt? Az elhatározás alapvetően két tényezőrendszer (nem mindig egyező) hatására születik — 14 éves korban, vagy az érettségi után. Az egyik: a pedagógiailag megalapozott, gazdasági szempontot is figyelembe vevő, intézményesen szervezett, irányított társadalmi érdek. A spontán törekvések (szülői elképzelések, divatok, anyagi szempontok, összeköttetések, beiskolázási lehetőségek stb.) alkotják a másik pólust.

★

„Én azért megyek a gépípari szakközépiskolába, mert terveim vannak. Szeretnék leérettségizni és utána eljutni a győri Gépjárműközlekedési Főiskolára. Elgondoláson szüleim is egyetértenek. Nem kényszerítettek, magamtól jelentkeztem ide, mert szeretem a gépeket és érdekelnek is.” (S. A.)

„Én állatorvos szeretnék lenni. Sokat járok a nagymamámékhöz falura, és nagyon szeretem az állatokat. Láttam többször a állatorvos bácsit is, és az nagyon szép lehet, amikor a beteg állatokat meggyógyítják. Mert az ember, ha fáj valamije, szól, de az állat nem tud szólni, s így a betegséget is ki kell találnia az állatorvosnak, nemcsak meggyógyítani.” (J. A.)

„Az elektromosságot szeretem nyolcadikos korom óta. Szabad időmben szeretek barkácsolni, fizikai munkát végezni. Amikor a gimnáziumba jöttem, az volt a célom, hogy érettségi után elektroműszerész leszek. Ez a jelenlegi elképzelésem is. A szakma megszerzése után előfordulhat, hogy főiskolára is megyek. Ha ez nem sikerül, ezt sem bánom, mert fizikai munkát ugyanolyan szívesen végzek, mint szellemi. 12 éve tanulok. Szeretnék pénzt is keresni, hogy megálljak a saját lábamon, ne kelljen a szüleimnek rám többet dolgozniuk. A szakmunkásképzésben még közelebb kerülök az elektromossághoz, a barkácsolásomból szakma lesz, s azzal foglalkozom, amit szeretek.” (N. I.)

„Tanulmányi eredményem, érdeklődésem, tanáraink biztatnak arra, hogy továbbtanuljak. A Műszaki Főiskola épületvillamosági szakára készülök. Úgy érzem, ezen a pályán tudnék valamit nyújtani. Az építészet talán azért is leköti a figyelmemet, mert Salgótarján épületei nagy hatással vannak rám, a vidékről bejáró kamaszra. Ha tervem sikerülne, akkor a falu arculatán szeretnék változtatni, mert ezt kissé — úgy érzem — elhanyagolják.” (R. L.)

Érzések, vágyak, elképzelések, tervek. Vajon valóra válnak-e? Remélik kis- és nagydiákok egyaránt. Remélik szüleik, tanáraik is, s mindazok, akik a döntéseg segítették, juttatták el őket.

✱

A fentebb közölt tanulói vallomásokból mintha az is kitűnne, hogy a pályaválasztás előkészítésében, teljes folyamatában mennyire fontos a szülő és az iskola együttműködése. Szinte nélkülözhetetlen. Hiszen közös a gond és a felelősség, de közös az öröm is, ha sikerül a tanulót olyan pályára irányítani, ahol a legtöbbet tudja nyújtani a társadalomnak, és maga is megtalálja örömét a munkájában. Szinte mögöttük érezzük a szülők szerető gondoskodását és a pedagógus segítségét is. Vajon minden, pályát választó fiatal maga mögött érzi-e szüleinek biztató szavát, segíteni akarását, jó szándékú tanácsadását? Gyermekek pályaválasztásával kapcsolatban többféle szülői magatartással találkozunk.

Rendkívül káros, ha a szülő azért, mert fiatal korában nem jól választott, vagy azért, mert nem volt lehetősége tanulni, gyermekére is átvizsi a munkájával kapcsolatos elégedetlenségét.

Sok szülő gyermekét az általa megálmodott, de soha meg nem valósult pályára irányítja, előre eltervezi, hogy orvost, mérnököt vagy muzsikust „csinál” belőle. Ki ne ismerne olyan családot, ahol a kislányt vagy kislányt éveken át „zongoráztatják”, mert annyira szeretné az édesanyja, ha művész lenne belőle. Lesz-e eredménye az igyekezetnek?

✱

Irányítás, tanácsadás, önállóságra nevelés. Meg tudják-e oldani a szülők egymagukban az ezzel kapcsolatos feladatokat? Elég-e ehhez a jó szándék, az akarat? Úgy vélem — kevés. Az iskola, a pályaválasztási felelős, elsősorban az osztályfőnök segítségével nem képesek megismerni a továbbtanulási lehetőségeket, a különböző pályák tartalmi követelményeit, előnyeit, hátrányait. Sok szülő képtelen felismerni saját gyermeke érdeklődési körét, képességét, alkalmasságát. Közismert (és természetesen): kicsit mindig elfogult saját gyermeke tehetségének, rátermettségének megítélésében. Ez a körülmény teszi szükségessé a szülők felvilágosítását, pályaválasztási ismereteinek bővítését.

Ezért kell növelnünk a pályaválasztási szülői értekezletek számát; jobban kihasználni a szülői munkaközösségekben rejlő nevelő hatású, információs, orientációs lehetőségeket; évenként megrendezni a szülői parlamenteket, a szülők akadémiaja keretében szorgalmazni a pályaválasztással kapcsolatos előadásokat.

✱

Napjainkban igen gyakran hallani, hogy az ifjúság pályára nevelése társadalmi ügy. Az iskola, a család és a különböző munkahelyek együttes, összehangolt tevékenysége szükséges ahhoz, hogy a fiatalok pályaválasztásra történő felkészítése valóban az oktató-nevelő munka szerves részévé váljék.

Ez így igaz! Úgy érzem azonban, hogy e felsorolásban (iskola, család, munkahely) — ami a pályairányítást, pályaválasztást, ennek pedagógiai megalapozottságát illeti — a központi szerep mégis az iskoláé, a pedagógusé. Minden szülő elvárja, igényli azt, hogy a pedagógus a „gyermeke” számára nyújtson segítséget olyan pályára megtalálásához, amelyen személyi adottságainak teljes kibontakozása és az általa nyújtható leggazdagabb és legmagasabb szintű teljesítmény létrejöhet.

A fiatalok megfelelő pályaválasztási elindítása, aktivitásuk felébresztése, alkotókészségük, tenniakarásuk kibontakoztatása felmérhetetlen jelentőségű — a társadalom néhány évvel későbbi fejlődése szempontjából.

1971-ben kormányhatározat jelent meg a pályaválasztásról, a pályaválasztási tanácsadás továbbfejlesztéséről, s ebben ez áll: „A pályaválasztásra való felkészítést már az általános iskola alsó tagozataiban meg kell kezdeni, és az ötödik osztálytól tervszerű és folyamatos pedagógiai munkává kell fejleszteni”.

A kormányhatározat megjelenése óta eltelt három—négy év. Azóta sor került a területi pályaválasztási intézetek továbbfejlesztésére; megteremtődtek a szervezeti és személyi feltételek az ifjúság életre, pályára való felkészítésének célirányosabb és eredményesebb megvalósításához. A fővárosi és megyei pályaválasztási tanácsadó intézetekben 248 főállású és 51 félállású szakember dolgozik; 2710 munkahelyen tevékenykedik pályaválasztási megbízott; az intézetek egységes alapfelszerelése és egyéb eszközökkel (műszerek, segédeszközök, útmutatók, filmek, magnetofonszalagok, propagandaanyagok, stb.) való ellátása megtörtént; s mindezeket túl valamennyi iskolában működik pályaválasztási felelős.

Figyelembe véve e nagyarányú fejlesztést, mégsem várhatjuk el — bármennyire is jó lenne számunkra —, hogy olyan, a szakmát már eleve ismerő, nehézségeivel, szépségeivel tisztában levő tanulók kerüljenek ki az általános és középiskolákból, kikben a gazdasági, társadalmi érdek s az egyéni érdeklődés harmóniája beteljesedik.

✱

Az iskola — üzem kapcsolatából profitál-e valamit a tanulóifjúság, az üzemlátogatások során bemutatott, látott, megismert szakmákból választanak-e a fiatalok? Ha igen, melyek és melyek mellett mennek el érdektelenül?

Tapasztalat, hogy a végzős tanulók még mindig az ipari szakmák felé orientálódnak. Ezek közül is a legnépszerűbbek, a legkeresettebbek, a „divatosak”: a szobafestő és mázó, az autószerelő, a karosszéria-lakatos, a kereskedelmi eladó, a női fodrász, az esztergályos.

Ha a választások indokai iránt érdeklődünk, ilyen és ehhez hasonló válaszokkal találkozunk: „mert sokat lehet keresni”; „mert szeretek dolgozni”; „az jó szakma”, stb.

Többféle objektív és szubjektív szempontot felsoroló válaszok ezek, melyek mögött nem valószínű, hogy a leendő foglalkozás alapos ismerete húzódik meg. Sok pénzzel a zsebben „fényes autóban ülni” — valóban nem kellemetlen dolog. De mi mindennek kell még történnie addig? Vajon tisztában vannak-e leendő autószerelők e szakma „árnyoldalaival” is? Tudják-e, hogy a fodrásznő nemcsak „átveszi a borralalót”, hanem 8—10 órán át komoly fizikai munkát végez?

A lányok közül a legtöbben most is középiskolába mennek. Elsősorban óvónők, egészségügyi dolgozók szeretnének lenni. Igaz, szükség is lesz rájuk. De nem annyira, ahányan most jelentkezési lapjukat elküldték. Mi lesz majd a „fölséggel”? Munkába állnak? Máshol próbálkoznak? Bizonyára előveszik és megnézik az újságok apróhirdetéseit is: „Lányok figyelem! Szövőipari tanulónak jelentkezhet minden 14. életévét betöltött, általános iskolai végzettséggel rendelkező kislány” ... „Fiatal női munkavállalókat könnyű fizikai munkára felvesszünk”.

„Azonnali belépésre keresünk kőművest, kovácsot, ács-állványozót, épületasztalost, sütőt, állattenyésztő szakmunkásokat!” — Lám, őket már keresik, várják, hívják. De a fiatalok nemigen sietnek. Itt talán nem fizetnek olyan sokat? Vagy nehéz a munka, rosszak, mostohák a körülmények, nem becsülik meg a kezdő szakmunkásokat? Ez is, az is előfordul még.

„Már szüleimtől megtanultam szeretni az állatokat, nekünk is volt otthon. Kell szeretni a természetet! Nagyon szép munka ez, és az embernek önállóan kell lennie. Nehéz lesz, az biztos, de megpróbáljuk!” Ilyen gondolatokkal indult el F. L. és R. G. is a mezőgazdasági szakmunkásképzőbe. A iskolát mint szakképzett állattenyésztők hagyták el. Mindketten tsz-be kerültek, egy darabig „hordták a trágyát”, de aztán jobbnak vélték „odábbállni”, elmentek a gyárba. Igaz, a régiek szerint a mezőgazdaságban a kertészek voltak az elsők, azután jöttek a növénytermesztők és csaknem utolsó embernek tartották azt, aki sertés-tenyésztéssel foglalkozott. A helyzet azóta már változott. A piszkos, nehéz munkát a jól felszerelt telepek, a modern technikai berendezések lassan megszüntetik.

★

Továbbra sem tagadva az iskola központi helyét és szerepét a pályaválasztási döntés előkészítésének folyamatában, az iskola mellett feltétlenül fontos szerep jut a gyáraknak, üzemeknek, egyszóval a munkahelyeknek is.

Ma már nem elég csak beszélni a pályák szépségéről, hasznáról, az ember és a pálya egymásra találásáról, hanem szükséges a szemléltetés, az élmény is. A szakmák bemutatásának fontos helye van a fiatalok pályaelőkészítésében. Az üzemlátogatás sokoldalú és sokrétű lehetőséget biztosít a szakmák élményszerű bemutatására, de csak akkor, ha sikerül célszerűen megszervezni. Az üzemlátogatás nem egyszerű aktus, esemény, ahol a tanuló látja a gépeket, a termelést, hanem pedagógiai eszköz egy nevelési cél elérése érdekében. Ne a termelőmunkáról vagy az üzemről elhangzott tanórák illusztrációja legyen, hanem a pályaválasztási, pedagógiai munkában úgy szerepeljen, mint a pályaismertetés egyik lehetséges, életszerű módszere!

„Tapasztalat, hogy több esetben a tanulók nem ismerik azt a szakmát, melynek elsajátítására készülnek. Ezért — Kisterenyén — az üzemlátogatások során arra törekednek, hogy ne csak sétát tegyenek, de közelebbről is megismerkedjenek egy-egy szakma rejtjelmeivel. Jártak a Nógrád megyei Textilipari Vállalatnál, a BRG-ben, a FÜTŐBER-nél, a szolgáltatónál, a helyi MEZŐGÉP-nél, az építési üzemben és a MÁV-fűtőháznál. A kisterenyei és nagybátányi üzemekkel az iskola szocialista együttműködési szerződést kötött. Kölcsönös látogatások nyomán egyre szorosabbá válnak a kapcsolatok.” (Nógrád, 1975. IV. 16.) Valahogy így!

A pedagógusokon, az osztályfőnökön, az ott dolgozó szülőkön, a munkahelyi vezetőkön múlik tehát, hogy az üzemlátogatások ne maradjanak az egyszerű kirándulások szintjén, hanem méltó helyet foglaljanak el a nevelőeszközök között a pályaválasztás előkészítésében.

Az iskolák és üzemek tartalmi kapcsolatának elmélyítésében az üzemlátogatásokon túl jelentős szerepük van a szülők és pedagógusok számára tartott tájékoztató előadásoknak, osztályfőnöki óráknak, a patronálásnak, a pályaválasztási napoknak és kiállításoknak, az üzem legjobb szakemberei által vezetett pályáorientáló szakköröknek, a tanulók nyári munkavállalásának is.

Annak ellenére, hogy megyénk valamennyi nagyüzemében (ipari, mezőgazdasági) van munkahelyi pályaválasztási megbízott — mintegy 100—120, s az iskolákban szintén van felelőse az ügynek, az üzemek és iskolák kapcsolatában ma még sok az esetlegesség, érvényesül a kampányjelleg. Az egymásrautalsághól fakadó közeledés szükségességét azonban már felismerték, mivel alapvető társadalmi érdekazonosság köti őket össze.

Szabó Ferencné

Diplomaosztás után

Hatan ülünk a kis dohányzóasztal körül. Beszélgetőpartnereim — fiatal pedagógusok — az indulás gondjairól, az első sikerekről, s a pályakezdés nehézségeiről, az első néhány év tapasztalatairól mondják el véleményüket. Szabatos megfogalmazásban „pörögnek” a mondatok.

★

— Lényegében a pályakezdő pedagógus helyzete sem más, mint az egyetemről kikerült orvosé, mérnöké, jogászé. Vannak szakmai, emberi és anyagi problémái. Ez fontossági sorrend is, úgy hiszem. Amit az egyetemen, főiskolán kaptunk, az az ideális, a Mércé. Amit belőle megvalósíthatunk, az több ugyan, mint amire készültünk. Szándékaink és lehetőségeink konfliktusából vagy a kényelmes, az igényeket és mértékeket fokozatosan csökkentő rutinba fut az út, vagy — ha erős bennünk az önmegvalósító, alkotó munka iránti igény — elmegyünk. Esetleg csak más iskolába, esetleg a pályáról.. tovább. Vagy megpróbáljuk a lehetőségek között az optimálisat megjelölni. A legjobbak, a megszállottak csinálják ezt, amíg bírják.

— A szakmai féltékenység, a környezet nem mindig ösztönző „példája”, a hétköznapiok sok rutinfeladata az első években kielezi a felkészülés és a gyakorlat ellentmondását. Először az egyetemi jegyzetektől készülünk az órára, aztán elég a középiskolás tankönyv, s talán tíz év múlva van, aki azt sem veszi kezébe. Ismerem az anyagot, az osztályt, a módszert, a módszert, a módszert minden — halljuk az öngigazolást. A tartalmatlan, „alibi” jellegű továbbképzések ezt a hiedelmet csak megerősítik. S majd az utánunk jövő, kezdő kollégákat bölcsen és higgadtan, türelemre intően hallgatjuk, s kicsit értetlenül figyelhetjük szakmai vitáikat. Négy éve végeztem, ismerem ezt a veszélyt. Félek tőle, tenni próbálok ellene. De hiányzik az a mindig újra inspiráló légkör, az orientáló szellemi vezetés, amely az egyetemen segített és ösztönzött.

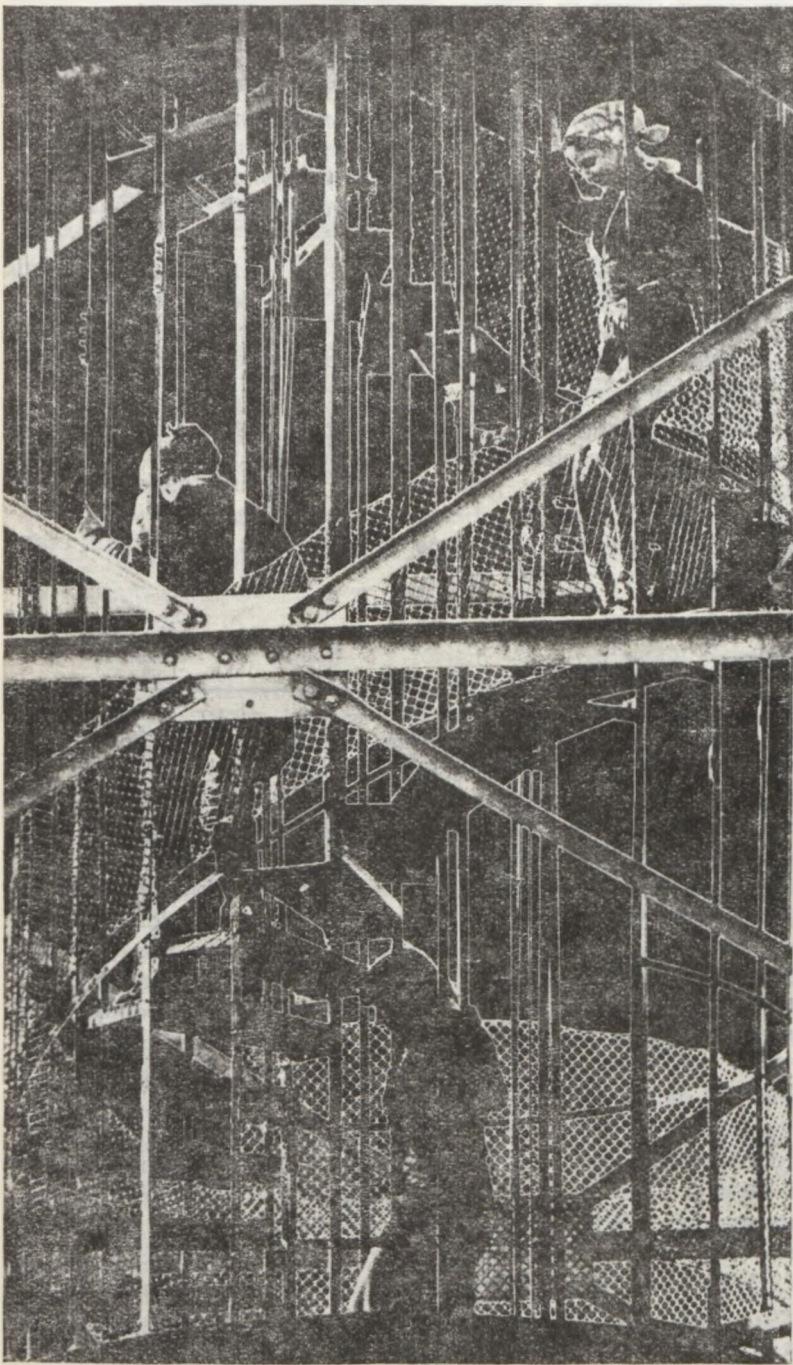
— Szakmai gondokról beszélgetünk, így azt a problémát sem kerülhetjük meg, hogy a szakdolgozat készítése közben megízleljük a tudományos kutatás örömeit, izgalmát, de a folytatás többségünkönél (hacsak nem mondunk le sok mindenről) elmarad. Ha nem maradsz bent rögtön az egyetem után, vagy nem kerülsz nagyváros közelébe — legfeljebb didaktikai, pedagógiai elmékedéseket produkálhatsz. A gyakorló pedagógus feltevélek hiányában (és elismerem, gyakran kényelemből is) fokozatosan kénytelen lemondani tudományos ambícióiról. Esetleg, lokális jellegű kérdésekkel foglalkozhat, a tudományos műhelyekkel egyre jobban megszakad a kapcsolata, a publikációs sorbanállásban a sor végére kerül. Próbálkozunk egy darabig — aztán feladjuk. Elszürkülésünk fő oka: az akkumulációs lehetőségek hiánya.

A beszélgetésben közbevetett félmondatok során kitágult a szakmai problémák köre. Kiderül, hogy a pedagógusszakma korántsem csak a szaktárgyak anyagát foglalja magába, hanem olyan, szintén szakmai tevékenységeket is, amelyekre a képző intézmény nem, vagy alig készít fel. Jó néhány fiatal pedagógus első keserves perceit nem a tanítási órán, hanem szakörvezetés, műsorkészítés, kirándulásszervezés, irodalmi színpad

irányítása során, szülő értekezleten, vagy az úttörő-, a KISZ-foglalkozásokon szenvedte meg. Sőt: a tanítás gyakorlatára vonatkozó ismeretek sem elégségesek. Az első években néha nagyon hamar szólal meg a csengő, akadoznak a kérdések, s az órára becsült hónaljnyi könyv közül kettő-háromra ha sor kerül.

— Engem ma az izgat, három évi tanítás után az foglalkoztat: mi a pedagóguspálya szakmai perspektívája. A jó tanár, az eredményes munka tartalma. A jól felkészített tanulók éveken át gyarapodó serege, a szaktárgyi elmélyülés vagy az emberségben folyamatosan gazdagodó, környezetet formáló erő növekedése-e a cél? Tudom, hogy „is-is” a válasz. Ezt illik, ezt kell válaszolni. De mi a legfontosabb? Mire készülünk, s hogyan?

A pályakezdő pedagógusok munkahelyi beilleszkedése, sőt a lakóhely társadalmi-politikai, kulturális életében kialakult helyük ugyancsak a pálya egészére, vagy legalábbis jelentős részére kiható tényező. S ha a szakmai perspektívák kialakítása sem egyszerű, ez talán még bonyolultabb, több tényezős problémarendszer. Az iskolavezetés, a tantestület, a munka- és lakóhelyi társadalmi-politikai szervezetek, s a különböző spontán csoportok éppúgy befolyásolják ezt a folyamatot, mint a munkáját kezdő nevelő szándékai, emberi adottságai, munkaszerete, felkészültsége, ambíciói.

— Hát igen, négy évi tanítás után elmentem a pályáról. Üzemi matematikus vagyok. Nagyon nehéz volt elviselni azt a sok kicsinyességet, intrikát, amely körülvelt. Megszóltak, ha farmerben láttak, suttoztak, ha egyik értelmes lánytanítványommal többet foglalkoztam. Megsértődtek, ha nevelési értekezleten vitatkozni kezdtem. Szóval: fenegyereknek tartottak. Közben pedig tanítványaim közül három év alatt többet vettek fel, mint kollégám diákjai közül tíz év alatt. Szerettek a gyerekek, jöttek hozzám szakkörre, korrepetálásra. Végül a magántanítványok jelentették a „casus bellit” — inkább elmentem. Most? Kényelmesebb, függetlenebb az életem, de kicsit szegényesebb is a gyerekek nélkül. Tavaly — nem tudtam legyűrni nosztalgiáimat — meglátogattam volt munkahelyemet, illetve a gyerekeket. . .

— Őszintén megmondom: azért mentem el, mert a magánéletemben nem találtam meg a perspektívát. 27 éves vagyok, a 800 lakosú községben nem akadt olyan fiatalember, akivel elképzeltem volna az életemet. Az első két évben minden időmet az iskola kötötte le, a társaság, a barátok, a partner hiányát csak a tanév végén hirtelen rámszakadt magányban éreztem. Először nyugtattam magamat: ráérek majd jövőre. Aztán megint nem változott semmi. A nyári szünetet arra használtam, hogy munkahelyet keressék. Most városban élek. Igaz, nem tanítok, adminisztrátor vagyok, de nyitottabb lett az életem.

Országosan is magas a pályát elhagyó, vagy a pedagógusmunkát meg sem kezdő tanári diplomával rendelkezők száma. Sok a képzés nélküli nevelő, a nem szükségszerű pályamódosulás miatt elvesztegetett évek, a képzésre fordított, de a gyakorlatban meg nem térülő oktatási költség, a veszteség számokban is nehezen összegezhető.

Vannak, akik eleve más pályán, más munkakörben kezdik a tanári diploma megszerzése után munkájukat. Indítékaik sokfélék, problémájuk önálló elemzést igényel. Azok, akik gyakorló pedagógus munkakört hagytak ott, a katedrát cserélték fel, többnyire munkahelyi-emberi és részben anyagi problémákra hivatkoznak.

— Én ma is tanítok, de foglalkoztat a gondolat: jövőre máshol kellene folytatni. Nyelvszakos vagyok, nem hiszem, hogy elhelyezkedési gondjaim iennének. Szeretek tanítani, de két dolog nyomaszt: az elszigeteltség és a túlterhelés. Az előbbi a kisvárosban, falun élők előtt ismert probléma. A családos, idősebb kollégákkal munkahelyen kívüli kapcsolatot — eltérő helyzetünk, gondjaink miatt — nehéz kialakítani. Más a stílusuk, több a kötöttségük. Közös témánk az iskola. Munkaértekezlet fehérasztal mellett — bizarr dolog. A más értelmiségi pályán dolgozókkal — a első kísérletek kudarca után — lényegében csak formális a kapcsolat. Más az orvos, más a agrónómus anyagi helyzete, igénye, érdeklődése, de az időbeosztás is. A túlterhelés gondjait minden pedagógus érzi, a fiatalabbak azonban kétszeresen. Nemcsak azért, mert az órára többet (esetleg igényesebben) készülünk, hanem azért is, mert mi vagyunk a soros mozgalmi vezetők, népművelők, aktivisták: „Majd csinálja a Mari, a Zoli — ők úgyis független emberek, se családjuk, se gyerekeik!”

Az elnőiesedő pedagóguspályán ezek a gondok sokasodnak, kétségtelen ugyanakkor, hogy a vidéken élő értelmiség számának gyarapodása, a falu társadalmi szokásainak módosulása, a közéleti és kulturális lehetőségek bővítése javítja az emberi kapcsolatok teremtésének lehetőségeit. Előnyösebb helyzetben azok vannak, akik vagy családosan kezdik pályájukat, vagy a családalapítás reális reményével jönnek ki az egyetemről, főiskoláról. Lényegesen kedvezőbb a városban dolgozó fiatal tanárok startja is — hamarabb találnak korbán, igényekben, életritmusban rokon társakra, már csak a nagy számok törvénye, a több alkalom, és a település szokásrendje, légköre alapján is. S ha helyzetük nem is problémamentes (pl. önálló lakás, otthon teremtése), lehetőségeik, perspektíváik biztatóbbak, mint egy évtizeddel korábban.

— A tanári szobában viszonylag jobb a helyzet. A kezdőt — ezt tapasztalom, s ezt írják volt évfolyamtársaim is leveleikben — ritkán hagyják magára, több a segítő szándék. Vannak

„nehéz” kollégák, akik „elfelejtik” a szertárkulcsot odaadni, amikor kell. Vannak féltékeny vagy rideg munkatársak. De több a támogatás, a baráti útmutatás. Azt hiszem: sok minden rajtunk is múlik. Aki nem úgy érkezik az első iskolájába, hogy az ő táskájában van a bölcsek köve, hamar befogadják.

— Én már nem vagyok kezdő. Hetedik tanévemre két arany-szabályt tanultam meg. Az egyik: szinte minden tantestületben vannak csoportosulások. Nem klikkek, hanem alkalmi mikroközösségek. Ezekon kívül kell maradni. Így — viszonylagos függetlenségben — kevesebb a „szövetséges”, de kevesebbek céltáblája is vagyok. A másik: lehet, hogy az én módszerem, az én fel-fogásom jó, de nem az egyedül üdvözítő. Ezért a szakmai vitákban (ha részt veszek) úgy vitatkozom, hogy mások igazságát is tiszteljem. Egy óralátogatásból, egy helyettesítésből nem általánosítok, megjegyzést más munkájára nem teszek.

A tantestületek pedagógiai egysége és emberi közössége általában a dinamikus mobilitás állapotában van. Egyszerre szilárdul és bomlik — napi feladatok, problémák, szituációk egységbe forrasztanak és vitákra ösztönöznek. A legnagyobb gond — beszelgetőpartnereim szerint — a pedagógiai munka hatékonyságának mérése.

Ki mondja meg: jól dolgozott-e a nevelő? A gyerekek véleménye támpont — de nem meghatározó. A szakfelügyelet, az iskolavezetés egy-egy óra meglátogatásából, az adminisztráció minőségéből, a felszólalásból, egy-egy rendezvényből ítélhet. A külsőségeket, nem a napi aprómunkát mutatja ez, s a bukások, vagy a felvettek, a továbbtanulók száma, aránya is igen viszonylagos mutató. A pedagógus munkájáról a kép apró mozaikokból tevődik össze, s néha nagyon sok múlik azon, hogy a véleményalkotó melyik mozaikkockára figyel. Ez a beilleszkedés, a munkahelyi légkör szempontjából lényeges tényező a fiatal pedagógusok helyzetét is nagyban befolyásolhatja. (Van akit zavar is: a kollektívumok numerikus értékelése után „bizonytalan” eredményt talál.) Nézzük aztán az értékelés egy másik szempontját, azt hogy például mennyit keres egy fiatal pedagógus? Mire, mennyit kell és mennyit lehet költenie?

— Sok mindentől függ. Van-e túlóra, magántanítvány, milyen az albérlet, lehet-e olcsón étkezni — ezek a lakóhelytől, a tanított tárgyak jellegétől, az iskolavezetéstől függően változnak. Közismert: a fizetés alacsony. Közel a harminchoz a fizetésem 2200 forint, a jövedelmem két és fél ezer. Ebből fizetem az albérletet (500 forint), ebből költök kosztra, ruhára, könyvre. Tavaly érettségizett tanítványom az állami gazdaságban dolgozik, az átlagjövedelme 3000 forint körül van. Azt hiszem, a pálya elnöiesedése a kedvezőtlen jövedelmi viszonyokkal függ össze

— Lehet megfelelő anyagi feltételeket teremteni, de csak sok túlmunkával. Ennek hátrányairól szólni sem kell. Egyszer valaki félig tréfásan így jellemezte a tantestületünket: nálunk van, aki keres, van aki tanít. A szomorú az, hogy nem is járt nagyon messze az igazságtól. A problémát számomra az jelenti, hogy más értelmiségi pályához viszonyítva rosszabbak a feltételeink. Nehezebb az önálló lakás megszerzése, mint egy orvosnak vagy agrónómusnak. A mellékes jövedelmek forrása, mértéke is eltér — noha munkánk, s talán felkészültségünk sem kevesebb. A családok ezen a téren is könnyebb helyzetben vannak — különösen, ha a házastársak egyike nem pedagógus.

— Könyvre, újságra havonta 250—300 forintot költök, egy ezres a megélhetés, 500 forint a házineni. A többi? 400 forint ura vagyok. Ez a ruházatkodási és szórakozási alap. Spórolt pénzem még nincs, így a lakásvásárlás vagy -építés gondja még nem aktuális. . .

★

A gyerekek? A tanítványok? Dolgozatok, feleletek, emberséget és felkészültséget próbára tevő szituációk, sorsok kerülnek szóba. „Majd én kiverem belőle” típusú apákat, aggódó mamákat, prémiumként ígért autókat és motorkerékpárokat, titokban cigarettázó fiúkat és tanácsot sírva kérő diáklányokat, klubdelutánok nevezetes eseményeit idézik fel. A gyermekközponitú iskola a ma kezdő nevelői számára — evidencia, ha a megvalósítást szolgáló eszközök megválasztásában bizonytalanok is.

Gondjaik e téren is sokfélék. Vannak mérceproblémáik (a maximalizmus, a magasra srófolt követelmény: a kezdők közismert „betegsége”), s vannak fegyelmezési gondjaik. Még egy-egy csalódás nagyon fájó sebet üt, s gyakran látják jobban az egyes tanulókat, mint a közösséget.

Kikből milyen nevelő lesz? Minden pedagógusban (vagy többségükben) él egy kép, amelyet hajdani kedves tanára, vagy több nevelője vonásaiból állított össze. Egy gesztus, egy szó, egy tartás, egy módszer, amelyhez hozzáadja önmagát, vérmérsékletét, felkészültségét, emberségét.

Ismeri a társadalmi igényeket, számba veszi a lehetőségeket, a gyakran nagyon eltérő feltételeket. További útjait ezek, s hivatástudata, belső igényei, néha véletlen fordulatok alakítják. Környezete példája, a megfogalmazott követelmények realitása, munkájának megbecsülése is szerepet játszik abban: mi történik csengetés után a tanteremben.

Kiss Aurél

Hajnali buszok utasai

Hajnali három óra. A templom melletti téren négy autóbusz készül útnak: egyenletes járással melegszenek a motorok. Emberek gyülekeznek. Még néhány perc, és indulnak az első járatok a városba.

Az országban 1 millió ember ingázik, ebből 500 ezer fiatal. A faluról bejáró munkások száma 600 ezer. 38 ezren ingáznak a megyén belül és 14 ezer ember Nőgrádból „kijáró” (zömmel a pásztói, balasgyarmati és a rétsági járás déli településeiről. Az útirány: Budapest, Vác, Iklad, Hatvan).

★

R. J. ötvenéves, alacsony ember. Erős testalkatú.

— Én kérem, már több, mint tíz éve járok a faluból. Dolgoztam már sok helyen. Voltam béres, favágó, segédmunkás. Nem válogattam a melóban, teljesen mindegy volt számomra, mit kellett tennem; csak legyen. Ma is így vagyok, meg akkor is úgy voltam, amikor először elmentem Pestre. A tróger melót is elvégeztem, mert-hogy legelőször a TÚKER-hez kerültem szemet lapátolni. Az pedig már egyenesen előbbrelépés volt, amikor beosztottak a „fásokhoz”. Az legalább nem volt piszkos, koszos meló, meg akkorra a vállalatnál fürdő is épült, aztán már fürödni is tudtunk. Abban az időben menni kellett, volt egy ilyen fajta kényszer. Ez olyan időszak volt, amikor itt a faluban nem lehetett valami sokat válogatni. Nem volt meló, csak a téesz volt. Üzem csak Vácott, az húsz kilométer, Pest meg ötven — úgy gondoltam, ott jobb lesz. Pénz is kellett, ez is

közrejátszott (főleg, ha a család valami nagyobb dolgot határozott el). Két gyerekünk van, már nagyobbak, iskolába járnak. S ott él velünk az apósom is, most volt hetvenhat éves. A tíz év alatt hét-nyolc helyen dolgoztam, évente is váltottam. De ezt csinálják a többiek is. Volt szó arról, hogy hazajövnék, mert fárasztó ez a folytonos utazgatás (gondolom, senkinek sincs kedvére reggel háromkor kelni, és este öt-hat órakor hazajönni), a többiek is gondolkodtak ezen, aztán amikor a gyárban megtudta a bizalmi meg a munkáügyi, hogy mi a szándékunk, nagy agítálás kerekedett. Kisgyűlés, szervezés. Aztán maradtunk. Vettek két nap alatt egy buszt, és most háztól házig visznek bennünket. Így már kényelmesebb, a pénz is megvan. Egyelőre még maradunk. . .

T. J. nvülánk, kopaszodó ember. Szőke haját és bajuszát rövidre nyírta.

— Hány éve vagyok távol a családtól? Várjon, ezt ki kell számolni: 1962—63-ban mentem el. Nem — most jut eszembe —, 1962 őszén. Nekem volt öt hold földem, az apámtól örököltem, én csak a földhöz értek, ezt csináltam gyerekkoromban. Képzelték, a beszolgáltatás idején mit kellett küszködnöm. Aztán mikor a téeszt szervezték, én nem sokat gondolkoztam. Tudja, mit lehet öt hold földdel csinálni? Megmondom én — semmit! Abból nem lehet megélni! Aztán meg ott volt a hegy alatt, az erdőnél: a vadak is lelegették. Nem küszködöm én ezzel, gondoltam, és elhatároztam — belépek. Gyalogmunkára osztottak be, csináltam én mindent. Aztán ahogy az évek teltek, egyre-másra változtak a vezetők, nem volt pénz, sokszor úgy elakadt a fizetés, hogy három-négy hónapig semmi. Ezt nem lehet sokáig bírni: otthon három gyerek, az asszony sem dolgozik. Mit lehetett itt tenni? Csak egyet, biztos pénzt teremteni a családnak. A sógorom akkor már Pesten dolgozott, egy olyan...csőfektető vállalatnál. Beszélgetünk... Kubikos meló van, jól fizetnek — mondta nekem. Igaz, kéthetente lehet csak hazajönni, de ez nem számít, nem vagyok én már húszéves, az asszony meg nyugodtan van legalább. Aztán az elmúlt években annyi árkot ástam csöveknek — több kilométert —, hogy a környéket többszörösen körbe lehetne keríteni. Dolgoztunk az ország minden részén, világot látnak, nincs különösebb gondom, a pénz sem rossz. Mukásszálláson lakunk, főzünk, mosunk magunkra. Néha a család egy kicsit hiányzik, de azt az öt évet kibírom már, ami még a nyugdíjig hátravan... .

★

Szép fekete haját kontyban viseli. T. J.-né a faluban mindenki ismeri. Most múlt negyvenéves.

— Sokáig nem dolgoztam. A férjem a téesztben van, fogatos. Én évente besegítettem, főleg nyáron. Így legalább kerestem egy kicsit. Meg ősszel elmentem az erdőszéthez csemetét ültetni. Jól jött a pénz, kötetlen is volt, mert a szabad időre mindig szükségem volt: nagy kert van, sok állat (tavaly például a legtöbb tojástadtuk be a faluból, volt szerződésünk). Régi házban laktunk, az öregekkel. A férjem nagyon akarta, hogy új házunk legyen. Valamilyen szép nagy, úgy mondta, fürdőszobával meg garázzsal. Nőnek a gyerekek, a fiúk, a nagyobbik az nagyon szereti a gépeket. Gépszerelőnek akar majd tanulni, most végez az általánosban. „Négy egész-egy” volt a bizonyítványa, jó képességű gyerek, mondta a tanító úr is. Persze a lakáshoz pénz kell, méghozzá sok pénz. Aztán három éve elhatároztam, hogy én is elmegyek. Sajnos, a környéken nem volt olyan hely, ahová szívesen mentem volna. A melléküzembe hívtak, de ott hol van munka, hol nincs, nem állandó, nem folyamatos. Ha már dolgozni megyek, ak-

kor minden rendben menjen! A DCM-ben ez megvan. Igaz, három műszak, de ez nekem jó, mert mindig marad időm a ház körüli munkára. Csak az éjszakázás, az nehéz. Bár egy hetet azért ki lehet bírni. A munka nem rossz, cementet csomagolunk papírzsákokba. Ez olyan félautomata gépsor. Akkor nehéz, amikor a teli zsákokat kell lebillenteni. Valaki egyszer kiszámolta, egy nap kétezer mázsa cementet is becsomagolunk egy géppel. Csak az utazás, az a fáradságos. És sok időt elvesz... .

★

Fiatalember, nem több huszonöt évesnél.

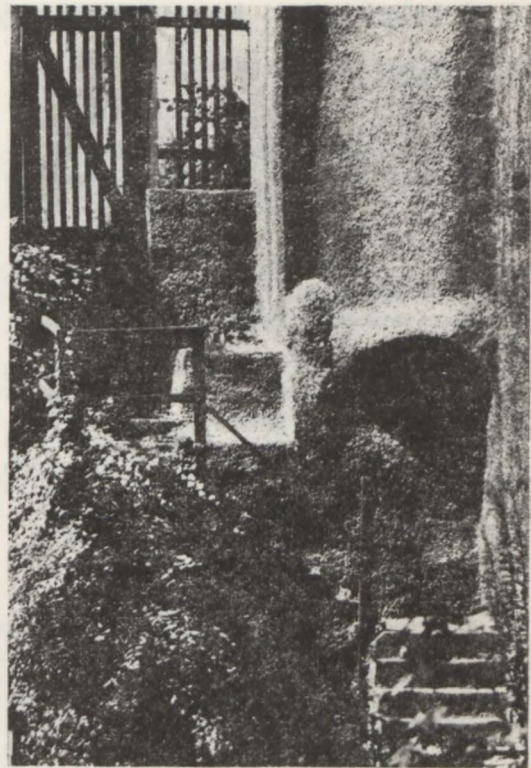
— Két éve, hogy ezt a bejárást csinálom. Itt dolgoztam a ktsz.-ben. Lakatos a szakmám, tanuló is itt voltam. Nem mondom, hogy rosszul fizettek, meló az volt bőven, sokszor még vasárnap is. Talán ez is volt az ok, hogy elmenjek innen. Meg a többi, hasonló korú srác is hívott (persze, az nagyon rossz volt, amikor ők vasárnap szórakoztak, én meg dolgoztam). Hívtak, jó a szakmám, bárhol elhelyezkedhetek. Én meg úgy döntöttem, megyek. Vágra járok, tmk-lakatos vagyok, 3000 felett keresek minden hónapban. Mondták a ktsz.-ben, miért megyek el? Mit válaszoljon erre az ember? Nem dolgozhat mindenki helyben. Ez lenne persze a legjobb, a kényelem oldaláról nézve. Mégis jobb elmenni, mást is lát az ember, sok szakival megismerkedhet. A bejárás fárasztó, de a srácok élvezik, mert kártyáznak, viccelnek, lányok is járnak. Szoktam néha olvasni, de hülyének néznek, inkább nem járok haza sokszor a meló után. Délután nézelődöm a városban, elmegyek egy moziba: szeretem a jó filmeket. Otthon is mehetne az ember, de ott csak a kiabálás, a piszszegés a lényeg. A város az egészen más... .

★

— Nem dolgozom, pedig sokszor elhatároztam. De akkor itthon ki lesz? A férjem több, mint tíz éve járja az országot, sokszor mondtam neki: elmehetnél mutatványosnak, mert azok élnek ezt a „cigányéletet”. Ács a szakmája, nagyon jól keres. Pesten kezdte először, akkor még sűrűbben hazajárt, én is fiatalabb voltam. Több mint egy évig Kiskörén dolgozott, most meg valami „atomművet” zsaluznak. Semmit nem tud elintézni, nekem kell mindent, nekem kell gondoskodni a három gyerekről. Iskolások, a legkisebb óvadás, aztán van ezekkel elég baj. Úgy dolgozom a ház körül, mint egy férfi, mert a munkát azt el kell végezni. Aztán mosok, főzök, mert ez is az enyém. Én megyek a hivatalos ügyeket intézni. Én vásárolok, képzelje, még a férjem ruháit is én veszem... .

★

T. J. valamikor asztalos kisiparos volt. Nincs olyan ember a környéken, aki őt ne ismerné. Pedig mostanában keveset van

itthon, akkor is csak este, meg a szabad szombatokon.

— Az asztalos szakma úgy maszekbe már nem jó. Mert mit csinálnak a faluban most? Üvegezést, egy-két kisebb melót, mást semmit. Ebből nem lehet megélni. Valamikor volt munka, dolgozhatott az ember, sokszor nem győztem. Ma a konyhaszekrényt csak készen veszik a fiatalok, ajtót, ablakot olyat vehet a TŰZÉPNél, amelyet csak akar. Húsz év után elmentem a Pest megyei Építőipari Vállalathoz: kényelmesebb, nem kell a meló után szaladgálni. Amit keresek, azzal az asszony is elégedett. Ennél a vállalatnál kezdtem, innen akarok majd nyugdíjba menni, még van három évem. Dolgoztunk Vácott, Szentendrén, meg a megye egész területén. Főleg lakásokat építünk, mázsolunk, parkettázunk. A bejárást megszoktam már, ha nem volna, talán hiányozna, mert a buszon azért beszélget az ember. Igaz, a feleségem azt akarja, költözzünk a vállalat után a városba. Talán még lakást is kapnék támogatással. De tudja, megmondom én magának őszintén: engem a város nem érdekel különösebben. Itt van házam, még apámtól örököltem, ebben születtem. Láthatja, nem rossz ez még, nekem jó, ha pedig nyugdíjba megyek, nem leszek a négy fal közé zárva. A város? Sok embernek az a mindene. Nem mondom, van előnye, mert az ellátás jobb, de ha jövőre haza, hozok én az asszonynak bármit, csak írja fel nekem... .

★

Hat ember, a reggel kelő, este hazatérő több száz, ezer közül. Mennek, mert az életüket önként, vagy a körülmények kényszere miatt így alakították.

Kő-Szabó Imre

A kétlakiság természetéről Vizslás

Vizslás bányász—paraszt együttesre berendezkedett falu a salgótarjáni szénmedencében. Dalairól, szokásairól és hagyományörzéséről híres. Népviselete (a kazár—vizslási népviselet) egyedülálló az országban.

A község múltja a legendák homályába vész. A források tanúsága szerint ezen a környéken a XVIII. században — és még tovább, az 1850-es években is — jellegzetesen paraszti kultúrát találhattak az utazók. A korabeli hivatalnokok is beszélnek erről feljegyzéseikben.

Vizslás Salgótarján központjától 7 km-re fekszik. A városban 1861-ben kezdődött el az iparszerű bányászkodás. Vizsláson ekkortájt kezdtek bányászni, illetve ekkor kezdtek a faluból a tarjáni bányákba járni a férfiak. A megélhetést csupán a mezőgazdaság — az itteni szűkös körülmények miatt — nem tudta biztosítani: így a „pénz-utánpótlást” a férfiak termelte munkabér jelentette. A XX. század fordulóján már sokan dolgoztak bányában, illetve gyárban. Korán kialakult tehát a „kétlakiság”.

★

Magyarországon a XIX. század második-harmadik harmadára kialakult a tőkés gyáripár, amely a kezdetek után jelentős munkaerő-igénnyel lépett fel. A szakmunkásokat az esetek túlnyomó többségében külföldről — Európa különböző részeiről — hozták. Azonban a termelés növekedése, a nagyobb mérvű gépesítés szükségessé tette a munkaerő egyre nagyobb számú alkalmazását. Mivel az ország ipari központja Budapest volt, és az említett magyar munkaerő a parasztság legalsóbb, nincstelen rétegeiből származott, megkezdődött a faluról való elvándorlás, illetve kialakult az ingázás. Ez utóbbi jelenség már tipikusan XX. századi. A közlekedési eszközök fejlődése, és a vasúti személyszállítás elterjedése révén lehetővé vált, hogy a fővárosban dolgozó munkás évente gyakrabban hazakerüljön szülőföldjére. Így — állandó ipari munkája mellett — nem kellett az állandó városi életre berendezkednie, hanem családját falun teremthette és tarthatta meg. Ebben jelentősen közrejátszottak a fővárosi rossz megélhetési viszonyok is.

A XIX. század végén, a XX. század elején az ipar fejlődésével jöttek létre az olyan ipari központok, mint Miskolc, Ózd, Salgótarján és Győr, ezekben a városokban illetve ezek gyár- és bányatelepein kezdetben szintén németek, lipoták, szászok végezték a munka jórészét, azonban a fejlődés itt is megkívánta, hogy egyre nagyobb mértékben vonják be a termelésbe a parasztokat.

A vidéki kisvárosok gyár- és bányatelepeiben azonban nem távolról érkező, családjuktól hosszabb ideig elszakított munkások dolgoztak, hanem a környékbeli falvak lakói.

Az 1920-as évekre az ingázás, és a falusi kétlakiság, mint életmód kialakulása befejeződött.

A felszabadulás után a szocialista iparosítással és a mezőgazdaság szocialista átszervezésével a kétlakiság általános jelenséggé vált és hatalmas változásokat idézett elő a falu életében.

Az, hogy a férfiak nem mezőgazdasággal foglalkoztak, inkább a munkaszervezetet formálta át. Nagyobb súly esett a nők és az otthon maradt gyerekek munkájára, hisz a családfő és a fiatalabb férfi csak az igen nehéz mezőgazdasági munkákban vettek részt, mint például a szántás, az aratás, stb. A többit azután önállóan az asszonyok és a gyerekek végezték. Mégse lehet azonban azt a következtetést levonni, hogy itt esetleg egységesen a nők vették át az élet gazdasági, társadalmi megszervezését. Csupán szerepük növekedett meg; a férfi munkáján és keresetén keresztül továbbra is betöltötte irányító szerepét. A családoknak ez a jellege egészen a családszerkezet nyitottá válásáig fennmaradt. Ekkor az együttélő generációk száma csökkent.

Egészét nézve azt lehet megállapítani, hogy a bányász—paraszt műveltség belterjesen fejlődött. Azt a néhány extenzív elemet, amely a bányászélet megjelenésekor került az emberek tudatába, az itteni kultúra magába olvasztotta, átfordította a saját nyelvére, saját ízlése szerint. Jellegében és fejlődésében azonban még intenzív maradt. A nagy változás a külső hatások irányából, a gyáripár megerősödésével indult meg. Ezt a változást — bár a háború alatt és a felszabadulás előtt is jelentős ipari centrum volt Salgótarján — a szocialista iparosítás fejezte be.

A gyáripár már nemcsak a férfiakat szólította a városba, hanem az asszonyokat is, és 1945 előtt még gyermekmunkát is igényelt. Szinte minden korosztály részesült abban a — számukra tengernyi — információáradatban, amit a városi, iparosodott és — a faluhoz képest — modern élet nyújtott.

Vizslásra 1948-ban vezették be a villanyt. Az elektromosság megjelenése a faluban sok szempontból új heizetet teremtett.

Az általam vizsgált családban az elektromos áram megjelenése óta lejátszódott fő folyamatok jórészt tükrözik a faluban végbement

változásokat is. A házba 1948-ban vezették be a villanyt — először csak a konyhába. Egy égőt és egy konnektort szereltek fel, s még ebben az évben vásároltak rádiót és egy rezsót, majd nem sokkal később vasalót is. (Mindez — amint azt a háziasszony elmondotta — azért volt jó, mert a reggeli elkészítéséhez nem kellett tüzet rakni, a vasaláskor nem kellett a „széngázt” szívni, és a vasalót hűteni, ami igen nehézzé tette a munkát.) Ezze! a három cikkel kezdődött meg a háztartás „elektromosítása”. A család következő villamos háztartási gépe a mosógép volt (1957-ben).

Az 50-es évek elején nyílt Vizsláson filmszínház. A mozi megjelenése a faluban megmozgatta az embereket, a híradók és a filmek hetenként négyzseri levetítése rövid időn belül kevésbé vált, a nagy érdeklődés miatt sűríteni kellett az előadásokat. A rádió mellé 1963-ban került televízió. S érdemes megfigyelni, hogy amint nő a szabad idő, úgy kapnak helyet a különböző, helyhez kötött szórakoztató és kommunikációs eszközök. Míg a rádiót lehet hallgatni munka közben is, a televízió megkívánja, hogy leüljenek eléje: „teljes” szabad időt és figyelemkoncentrációt igényel. (A tv elterjedésével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a faluban 1959-ben jelent meg először készülék.)

Hűtőszekrényt 1969-ben vásárolt a család. Ez elsősorban a táplálkozást formálta át, mivel egyenletesebb lett a hús- és a tejfogyasztás, s így biztonságosabb lehet élelmiszert tárolni nyáron is.

Az elektromosság megnyitotta az utat az új, korszerűbb energiaforrások előtt. Szemléletileg jelentett sokat, hiszen az első csatát a civilizáció számára a villany nyerte meg. Ennek köszönhető, hogy később az emberek nem fordulnak idegenkedve az olaj felé, s egyre többen térnek át a széntüzelésről az olajtüzelésre, a konyhákban pedig szinte mindenütt pb-gázzal főznek. Ezek elterjedésének, és a hozzájuk kapcsolódó tudati jelenségeknek vizsgálatakor persze azt is számba kell vennünk, hogy a felszabadulás óta (de még inkább 1957-től) a keresők jövedelme majdnem a duplájára növekedett, s így a nagyobb anyagi lehetőségek révén megteremtődött annak a lehetősége, hogy a falu lakói a már meglévő eszközökkel és az új cikkekkel egy kényelmesebb életformára térjenek át.

Jakab Ferenc

